

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛАТИНСЬКОМОВНИХ ОДНОСЛІВНИХ КЛІНІЧНИХ ТЕРМІНІВ З ТЕРМІНОЕЛЕМЕНТАМИ MASC-, MEGA- (MEGAL-)

Ніколаєнко О. А.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовної підготовки

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

просп. Перемоги, 34, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-7946-784X

onikolayenko@ukr.net

Ключові слова: *термін, однослівний клінічний термін, терміноелемент, лексико-семантичний аналіз, семантична група.*

У статті проведено лексико-семантичний аналіз терміноелементів masc- та mega- (megal-) у однослівних клінічних термінах, з'ясовано, що зазначені терміноелементи походять від давньогрецьких прикметників і перекладаються як «великий, високий, глибокий, сильний, значимий». Однак в однослівних клінічних термінах досліджувані терміноелементи можуть проявляти різні лексико-семантичні відтінки. Для компоненту masc- характерне значення, що вказує на патологічне збільшення розміру, діаметра, довжини, ширини, підвищення гучності, множинність тощо. Терміноелемент mega- (megal-) також вказує на патологічне збільшення розміру, довжини, ширини, об'єму, надмірний ріст. Із проведеного аналізу стає зрозуміло, що більшість семантичних значень є спільною для обох терміноелементів, а отже, значна частина термінів із masc- та mega- (megal-) є синонімами у клінічній термінології. Разом з тим виділено семантичні групи, які не збігаються для обох терміноелементів. Так, терміноелемент masc- може вказувати на підвищений рівень гучності, великий проміжок часу, важкий перебіг захворювання. Компонент mega- (megal-) може означати велич, завищену самооцінку. За будовою усі проаналізовані терміни утворені шляхом основокладання за допомогою грецьких (переважно) та латинських основ. Дослідження медичних термінів із терміноелементами masc- та mega- (megal-) показало, що вказані компоненти є достатньо продуктивними для утворення однослівних клінічних термінів, однак терміноелемент masc- є поширенішим за mega- (megal-). Перспективою майбутніх наукових доробок у цьому напрямі є подальший аналіз частотних терміноелементів грецького походження, які вживаються у клінічній термінології, з метою систематизації та оптимізації функціонування медичних термінів та укладання вузькоспеціалізованих словників з навчальною метою.

LEXICAL-SEMANTIC ANALYSIS OF LATIN ONE-WORD CLINICAL TERMS WITH TERMELEMENTS MACR-, MEGA- (MEGAL-)

Nikolaienko O. A.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Language Education
Bogomolets National Medical University
Peremogy Ave., 34, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7946-784X
onikolayenko@ukr.net*

Key words: *term, one-word clinical term, termelements, lexical-semantic analysis, semantic group.*

The article carries out a lexical-semantic analysis of the termelements macr- and mega- (megal-) in one-word clinical terms, it is found that these termelements come from ancient Greek adjectives and are translated as “big, high, deep, strong, significant”. However, in single-word clinical terms, the studied term elements can show different lexical-semantic shades. For the component macr- is a characteristic value indicating a pathological increase in size, diameter, length, width, increased volume, multiplicity, etc. The term mega- (megal-) also indicates a pathological increase in size, length, width, volume, excessive growth. From the conducted analysis, it becomes clear that most of the semantic values are common to both term elements, and therefore, a significant part of the terms with the termelements macr- and mega- (megal-) are synonyms in clinical terminology. At the same time, semantic groups that do not match for both termelements are highlighted. Thus, the termelement macr- can indicate on “increased volume level, long period of time, severe course of the disease”. The component mega- (megal-) can mean "greatness, inflated self-esteem." According to the structure, all the analyzed terms were formed by compounding with the help of Greek (in the vast majority) and Latin bases. A study of medical terms with the termelements macr- and mega- (megal-) showed that these components are sufficiently productive for the formation of single-word clinical terms, but the termelement macr- is more common than mega- (megal-). The perspective of future scientific developments in this direction is the further analysis of frequent termelements of Greek origin, which are used in clinical terminology, with the aim of systematizing and optimizing the functioning of medical terms and compiling highly specialized dictionaries for educational purposes.

Постановка проблеми. Медична термінологія є об'єктом дослідження багатьох сучасних вітчизняних та іноземних науковців. Вивченням цього питання займалися такі вчені: Н. Місник [9], В. Мартин [8], О. Беспалова [1], Г. Шпинта [11] (клінічна термінологія), Г. Германович [3] (медична термінологія з соматичними компонентами), Т. Луковенко [7] (гомеопатична лексика), Е. Ерліх, К. Шредер [12] (медична мова). Це пов'язано з постійним розвитком медичної галузі, а отже, виникненням нових термінів на позначення назв хвороб, методів, форм та засобів їх лікування. Терміноелементи *macr-*, *mega-* (*megal-*) поряд із іншими також неодноразово виступали об'єктами дослідження у сучасній науковій літературі (О. Беспалова [1, с. 54–56], Н. Гимер [4], О. Самойленко [10, с. 109]), однак залишилось

нерозкритим питання тотожності термінів із зазначеними компонентами та недостатньо проаналізовано спектр значень досліджуваних терміноелементів у клінічній термінології.

Актуальність дослідження полягає у виявленні формальної та семантичної тотожності термінів з терміноелементами *macr-*, *mega-* (*megal-*), виділенні різноманітних відтінків у значенні компонентів задля систематизації та унормування однослівних клінічних термінів.

Мета дослідження – проаналізувати латинськомовні однослівні клінічні терміни з терміноелементами *macr-*, *mega-* (*megal-*) та з'ясувати їх лексико-семантичні особливості.

Предметом дослідження є лексико-семантичні відтінки клінічних термінів (на прикладі однослівних термінів) з терміноелементами *macr-*, *mega-* (*megal-*).

Об'єктом дослідження є латинськомовні однослівні клінічні терміни з терміноелементами *macr-*, *mega-* (*megal-*).

Перед собою ми поставили такі **завдання**: 1) визначити лексико-семантичні групи термінів із ТЕ *macr-*, *mega-* (*megal-*); 2) порівняти лексико-семантичні групи термінів із ТЕ *macr-* та *mega-* (*megal-*); 3) проаналізувати спосіб утворення однослівних клінічних термінів із досліджуваними ТЕ; 4) вказати продуктивність зазначених ТЕ при утворенні однослівних клінічних термінів.

Джерельна база дослідження. За результатами джерел проаналізовано 63 однослівних клінічних термінів із терміноелементами *macr-*, *mega-* (*megal-*).

Виклад основного матеріалу. Однослівні клінічні терміни становлять широкий пласт медичної термінології, адже вони включають назви захворювань, методи обстеження, діагностики та лікування. Більшість клінічних термінів побудована за допомогою терміноелементів (початкових чи кінцевих) грецького походження. Терміноелементи (далі – ТЕ) *macr-*, *mega-* (*megal-*) є продуктивними під час творення однослівних клінічних термінів і виступають зазвичай на початку слова. ТЕ *macr-* походить від давньогрецького прикметника *μακρός*, що означає «великий, високий, глибокий, далекий, довгий (про час)» [2, с. 778]. ТЕ *mega-* (*megal-*) походить від прикметника *μεγας*, *μεγαλη* і має значення «великий, сильний, значимий, важливий» [2, с. 786].

До семантичних явищ, які зазвичай розглядаються в лексикологічних дослідженнях, відносять синонімію, антонімію, полісемію, омонімію та гіпонімію [6, с. 31]. Оскільки значення цих прикметників подібні, то важливо з'ясувати, чи виступають ці ТЕ синонімами в однослівних клінічних термінах і які семантичні відтінки вони можуть передавати.

При аналізі однослівних клінічних термінів з компонентом *macr-* були виділені семантичні групи, що вказують на:

- патологічне збільшення розміру: *macrogenitosomia* (статевих органів у дітей), *macroglossia* (язика), *macromastia* (молочних залоз), *macronychia* (нігтьової пластини), *macrocheilia* (губ), *macrogenia* (нижньої щелепи), *macrogyria* (звивин головного мозку), *macrodentia* (одного чи декількох зубів), *macrocardia* (серця), *macrocephalia* (голови), *macrocornea* (рогівки), *macrosomia* (тіла), *macrotia* (вухної раковини), *macrothrombocytus* (тромбоцитів), *macrophallus* (статевого члена), *macroencephalia* (головного мозку);

- збільшення у діаметрі: *macroplania* (потовщення та збільшення еритроцитів у діаметрі);

- збільшення у довжину: *macroductyilia* (пальців), *macromelia* (кінцівок), *macroplodia* (ниж-

- ніх кінцівок, стоп), *macrophalangia* (фаланг), *macrocheiria* (верхніх кінцівок);

- збільшення у ширину: *macrostomia* (ротової щілини);

- підвищений рівень гучності: *macrophonia*;

- важкий перебіг захворювання: *macroangiopathia diabetica* (атеросклероз у хворих цукровим діабетом з важким перебігом хвороби [5, с. 141];

- множинність: *macrohelmentoscopyia* (дослідження незброєним оком калу, сечі, мокроти, блювотних мас на наявність гельмінтів), *macroscopia* (обстеження об'єкта незброєним оком), *macrophagus* (клітина в організмі, здатна до активного захоплення і поглинання бактерій, залишків відмерлих клітин або інших чужорідних чи токсичних для організму частинок [5, с. 142]);

- цілий, увесь: *macroautoradiographia* (автографія цілого організму чи органу);

- велика кількість чи розмір: *macrohaematuria* (наявність у сечі крові, видимої незброєним оком), *macroglia* (гліальні клітини, розташовані по всьому головному та спинному мозку, більші за розміром від клітин мікроглії [5, с. 141]);

- великий проміжок часу: *macrobiotus* (довгожитель), *macroevolutio* (еволюція протягом тривалого проміжку часу [5, с. 141]);

- більший, ніж насправді: *macropsia* (розлад зору, при якому предмети видаються більшими, ніж насправді [5, с. 141]).

Із викладеного вище ми бачимо, що ТЕ *macr-* приєднується на початку терміна за допомогою з'єднувального голосного -o-; спосіб утворення термінів – поєднання основ, похідних із грецької мови (окрім *evolutio*, *dentia*). Значення досліджуваного ТЕ у термінах збігається з буквальним перекладом грецького прикметника, тобто вказує на збільшення розміру, ширини, довжини, діаметра, велику кількість, проміжок часу чи рівень гучності. Однак ми зафіксували нетипове значення ТЕ *macr-* – важкий перебіг хвороби.

Терміни з компонентом *mega-* (*megal-*) можна розподілити до семантичних груп, що вказують на:

- патологічне збільшення розміру: *megaloglossia* / *glossomegalia* (язика), *megalographia* (літер), *megalodontia* (одного чи декількох зубів), *megalokephalia* (голови), *megalocornea* (рогівки), *megalomastia* (молочних залоз), *megalonychia* (нігтьової пластини), *megalopapilla* (диску зорового нерва), *megalopenis* (статевого члена), *megalosplenica* / *splenomegalia* (селезінки), *megaesophagus* (стравоходу), *megaduodenum* (12-палої кишки);

- збільшення у довжину: *megalodactyilia* (пальців), *megalopodia* (стоп), *megalolichocolon* (збільшення в довжину та розширення ободової кишки);

- збільшення у ширину: *megaloureter* (сечовода), *megarectum* (прямої кишки), *megasigma*

(сигмоподібної ободової кишки), *megacolon* (ободової кишки);

– збільшення в об'ємі: *megalocystis* (сечового міхура), *megacalyx* (*megacalycosis*) (ниркових чашок);

– великий розмір: *meganthropus* (крупний людиноподібний примат), *megalocytus* (клітини), *megacaryocytus* (клітин кісткового мозку);

– множинність: *megalophagus* (те саме, що *macrophagus*);

– надмірний ріст тканини чи органа: *megaloplasia*, *megaloderma* (гіпертрофія шкіри);

– більший, ніж насправді: *megaloaesthesia* (порушення чутливості, при якому предмети на дотик видаються більшими, ніж насправді [5, с. 153]);

– велич, надзвичайність: *megalomania* (психопатологічний стан людини, що характеризується фантазіями стосовно наявності у неї надзвичайної сили, всемогутності, завищеної самооцінки [5, с. 153]).

Відповідно до наведених прикладів ми бачимо, що ТЕ *mega-* (*megal-*), як і ТЕ *macr-*, приєднується зазвичай на початку терміна за допомогою голосного -о- (ТЕ *mega-* приєднується без додавання з'єднувального голосного). Проте у сфері клінічної термінології вживаються також і терміни зі зворотнім порядком ТЕ при тотожному значенні (наприклад, *megalosplenia* та *splenomegalia*). Спосіб утворення термінів – поєднання основ. Продуктивними виступають ТЕ, похідні із грецької мови, окрім *cornea*, *papilla*, *penis*, *duodenum*, *rectum*, *sigma*, *calyx*. За значенням досліджуваній ТЕ також збігається із значенням відповідного грецького прикметника: збільшення розміру, довжини, ширини, об'єму; великий розмір, ріст. Однак у сфері психіатрії компонент *megal-* може вказувати на психопатологічний стан, пов'язаний із завищеною самооцінкою.

Аналіз термінів показав, що більшість семантичних груп однослівних клінічних термінів із ТЕ *macr-* та *mega-* (*megal-*) збігається, тому й не дивно, що у клінічній номенклатурі такі терміни існують одночасно із обома ТЕ, тобто є синонімами, наприклад: *macroglossia* та *megaloglossia*, *macromastia* та *megalomastia* (синонім *gigantomastia*), *macronychia* та *megalonychia*, *macrodentia* та *megalodontia*, *macrodactylia* та *megalodactylia*, *macropodia* та *megalopodia* тощо.

Що стосується частотності вживання аналізованих ТЕ при побудові клінічних термінів, то можемо зробити висновок, що ТЕ *macr-* є більш продуктивним (34 терміни) порівняно з *mega-* (*megal-*) (29 термінів).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Лексико-семантичний аналіз однослівних клінічних термінів із грецькими

компонентами *macr-* та *mega-* (*megal-*) показав, що досліджувані ТЕ можуть збігатися за значенням. Було виділено 11 семантичних груп із ТЕ *macr-* та 9 семантичних груп з формантом *mega-* (*megal-*), із яких 6 семантичних груп є тотожними для обох компонентів. Разом з тим відмічено, що для семантичних груп, які вказують на патологічне збільшення розміру, збільшення у довжину, характерне явище абсолютної синонімії (*macroglossia* та *megaloglossia*, *macromastia* та *megalomastia*, *macronychia* та *megalonychia*, *macrodentia* та *megalodontia*, *macrodactylia* та *megalodactylia*, *macropodia* та *megalopodia*). Зазначено, що кожен із ТЕ демонструє своє особливе значення. Так, для компоненту *macr-* властиве семантичне поле, що вказує на збільшення діаметру, підвищення рівня гучності, важкість перебігу захворювання, великий проміжок часу; формант *mega-* (*megal-*) може вказувати на збільшення об'єму, надмірний ріст тканини чи органу, велич чи надзвичайність.

Усі проаналізовані терміни утворені шляхом основокладання за допомогою грецьких (здебільшого) та латинських основ або слів. Дослідження медичних термінів із терміоелементами *macr-* та *mega-* (*megal-*) продемонструвало, що вказані компоненти є достатньо продуктивними для утворення однослівних клінічних термінів, однак ТЕ *macr-* (34 термінологічних одиниці) є поширенішим за *mega-* (*megal-*) (29 термінів). Перспективою майбутніх наукових доробок у цьому напрямі є подальший аналіз частотних ТЕ грецького походження, які вживаються у клінічній термінології, з метою систематизації та оптимізації функціонування медичних термінів та укладання вузькоспеціалізованих словників з навчальною метою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалова О.Я. Медична термінологія : навчальний посібник. Київ, 2021. 61 с.
2. Вейсман А.Д. Греческо-русский словарь. Москва : Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина, 2006. 702 с.
3. Германович Г.О. Медичні терміни зі соматичними компонентами в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2021. 319 с.
4. Гимер Н.О. Міжнародні терміоеlementи у фаховій лексиці косметики та косметології. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. 2014. Вип. 20(1). С. 32–37.
5. Энциклопедический словарь медицинских терминов : в 3-х томах ; под ред. Б.В. Петровского. Т. 2. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 448 с.
6. Кузнецова І., Шишлаков М. Семантичний аналіз англійських термінів архітектури

- й будівництва. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)»*. 2016. Вип. 23. С. 31–36.
7. Луковенко Т.О. Складання як один із способів термінотворення у галузі гомеопатії. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (2). С. 28–31.
 8. Мартин В. Система клінічних термінів як предмет мовознавчого розгляду. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 676. С. 26–30.
 9. Місник Н.В. Формування української медичної клінічної термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 173 с.
 10. Самойленко О.В. Особливості української медичної термінології. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 1. С. 108–111.
 11. Шпінта Г.М. Особливості використання терміноелементів «mania», «philia» в латинськомовній клінічній термінології. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 531–534.
 12. Ehrlich A. *Medical Terminology for Health Professions*. 2009. 636 p.
- REFERENCES**
1. Bespalova O. Ja. (2021) *Medichna terminologija: navchal'nij posibnik* [Medical terminology: textbook]. Kyiv, KPI im. Igorja Sikors'kogo, 61 p. [In Ukrainian].
 2. Vejsman A.D. (2006) *Grechesko-russkij slovar'* [Greek-Russian dictionary]. M.: Greko-latinskij kabinet Ju.A. Shichalina, 702 p. [In Russian].
 3. Germanovich G.O. (2021) *Medichni termini zi somatichnimi komponentami v suchasnij ukrains'kij movi: dis. na zdobuttja nauk. st. k.filol.n., special'nist' 10.02.01. – ukrains'ka mova* [Medical terms with a somatic component in the modern Ukrainian language]. L'viv, 319 p. [In Ukrainian].
 4. Gimer, N.O. (2014) *Mizhnarodni terminoelementi u fahovij leksici kosmetiki ta kosmetologii* [International terms in the professional vocabulary of cosmetics and cosmetology]. *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Serija: Movoznavstvo 22'*. Vypusk 20. No. 1. P. 32–37 [In Ukrainian].
 5. *Jenciklopedicheskij slovar' medicinskih terminov: V 3-h tomah* (1983) [Encyclopedic dictionary of medical terms], red. B. V. Petrovskij. T. 2. M.: Sovetskaja jenciklopedija, 448 p. [In Russian].
 6. Kuznecova I., Shishlakov M. (2016) *Semantichnij analiz anglijs'kih terminiv arhitekturi j budivnictva* [Semantic analysis of English terms of architecture and construction]. *Naukovi zapiski Vinnic'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Mihajla Kocjubins'kogo. Serija: Filologija (movoznavstvo)'*. Vypusk 23. Vinnicja, p. 31–36 [In Ukrainian].
 7. Lukovenko T.O. (2013) *Skladannja jak odin iz sposobiv terminotvorennja u galuzi gomeopatii* [Composition as one of the methods of term formation in the field of homeopathy]. *Terminologichnij visnik*. Vypusk 2. No. 2. P. 28–31 [In Ukrainian].
 8. Martin V. (2010) *Sistema klinichnih terminiv jak predmet movoznavchogo rozgljadu* [The system of clinical terms as a subject of linguistic consideration]. *Visnik Nac. un-tu "L'viv'ska politehnika"*. Serija "Problemi ukrains'koi terminologii" № 676. P. 26–30 [In Ukrainian].
 9. Misnik N. V. (2002) *Formuvannja ukrains'koi medichnoi klinichnoi terminologii: dis. na zdobuttja st. kand. filol. nauk, special'nist' 10.02.01. – ukrains'ka mova* [Formation of Ukrainian clinical terminology]. Kyiv, 173 p. [In Ukrainian].
 10. Samojlenko O.V. (2020) *Osoblivosti ukrains'koi medichnoi terminologii* [Peculiarities of Ukrainian medical terminology]. *Zakarpats'ki filologichni studii*. Vypusk 13. T. 1. P. 108–111 [In Ukrainian].
 11. Shpinta G.M. (2016) *Osoblivosti vikoristannja terminoelementiv "mania", "philia" v latins'komovnij klinichnij terminologii* [Peculiarities of using of terms "mania", "philia" in Latin clinical terminology]. *Molodij vchenij*, №5. P. 531–534 [In Ukrainian].
 12. Ehrlich A. (2009) *Medical Terminology for Health Professions*, 636 p. [In English].